

3. Калашніков В. Г. Зближення науки та релігії / В. Г. Калашніков // Матеріали наук.-практ. конф. «Парадигма творення в сучасній науці: на шляху до інтегрованого світогляду». – Острог: Вид-во Національного у-ту «Острозька академія», 2010. – Вип. 2. – С. 205–221.
4. Закович М. М. Про духовність і освіту / М. М. Закович // Людина і світ. – 2001. – № 9. – С. 42–44.
5. Поліщук Н. В. Науково-технічний прогрес і духовно-моральне становлення молоді: [монографія] / Н. В. Поліщук. – Рівне: О. Зень, 2012. – 464 с.
6. Лубський В. І. Релігієзнавство: [підручник] / В. І. Лубський, В. І. Теремко, М. В. Лубська. – К.: Академвидав. 2006. – 431 с. (Альма-матер).
7. Москалець В. П. Психологія релігії: [посібник] / В. П. Москалець. – К.: Академвидав., 2004. – 240 с. (Альма-матер).
8. Шуре Е. Ісус (Місія Христа) / Е. Шуре; пер. з франц. Л. І. Герасимчука. – К.: Криниця, 2002. – 76 с.
9. Яроцький П. Л. Релігієзнавство: [навч. посібник] / П. Л. Яроцький. – К.: Кондор. – 2004. – 76 с.
10. Причепій Є. М. Філософія: [підручник] / Є. М. Причепій, А. М. Черній, Л. А. Чекаль. – К.: Академвидав, 2007. – 592 с. (Альма-матер).

**Сакун Айта Валдуrowна**, кандидат філософських наук, доцент

#### **АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР МИСЛЕННЯ: КОНТЕКСТ МОДЕРНУ**

*В статті досліджується проблема мислення в еволюції наукового пізнання в новоевропейській інтелектуальній традиції. Показано вплив способу мислення на формування культури, людини та науки.*

**Ключові слова:** мислення, людина, наука, творчість, пізнання, раціоналізм

#### **АНТРОПОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ МЫШЛЕНИЯ: КОНТЕКСТ МОДЕРНА**

*В статье исследуется проблема мышления в эволюции научного познания в новоевропейской интеллектуальной традиции. Показано влияние способа мышления на формирование культуры, человека и науки.*

**Ключевые слова:** мышление, человек, творчество, наука, познание, рационализм

#### **ANTHROPOLOGICAL DIMENSION OF THOUGHT: THE CONTEXT OF MODERNITY**

*The paper investigates the problem of thinking in the evolution of scientific cognition in modern European intellectual tradition. The influence of a way of thinking about a culture, and human sciences is shown.*

**Keywords:** thinking, person, art, science, cognition, rationalism

Виокремлення людини з природи, здатність до культурного життя обумовлені здатністю до мисленнєвої діяльності, яка виступає імперативом еволюції суспільства. Етос мислення визначає як епоху в цілому, так і її важливі сфери. Особливого значення процес мислення відіграє у розвитку науки. В її формуванні приймають участь як емпіричні, так і теоретичні дослідження. Результатом є становлення наукового мислення, концептуалізованого в теоретичному дискурсі «філософія науки». Її завдання полягає у визначенні найважливіших конститuentів раціональності наукового знання. Конкретний спосіб застосування логічних процедур формує норми раціональності мислення, правила методологічних рефлексій. Теоретичне відтворення поступу наукового мислення найбільш доцільно розкривається в дослідженні його історичної цілісності в конкретну епоху, концептуалізуючись у філософсько-науковому знанні.

Важливо розрізнити два значення поняття «філософія науки». У широкому розумінні вона є рефлексією, яка розпочалася з виникненням сучасного європейського мислення і реалізувала себе головним чином у рамках гносеології; у вузькому розумінні «філософія науки» – це напрямок сучасної європейської філософії, який виник у середині XIX століття. Отже, коли йдеться про філософію науки епохи Модерну, то мається на увазі перше розуміння цього поняття. «Філософія науки» як спосіб раціонального мислення є хоча й автономною, проте частиною філософії взагалі, з якою вона у загальних рисах має спільну еволюцію та історичну долю. І питання про трансформацію чи кінець філософії у постсучасний період не оминуло й філософію науки.

Уявлення про модерне бачення науки формували не тільки і не стільки представники класичної філософії, скільки сучасні філософи-постмодерністи. Іншими словами, для розуміння теоретичного уявлення про наукове мислення епохи Модерну та постмодерну потрібно мати на увазі сучасні філософські дискусії про природу, місце та роль філософії класичної та посткласичної доби. Причому вони носять принциповий характер, оскільки мова йде про долю філософії в цілому. Після Г. Гегеля філософія із систематичної форми знання, якою вона була в епоху класики (модерну), стає переважно критичною і скептичною. Предметом її критики також є розум, однак на відміну від класичного критицизму (кантівського, наприклад), метою цієї критики є не створення вільної від догматизму, заснованої виключно на розумі метафізичної картини світу, а навпаки, доказ безсилля розуму створити таку картину. Критицизм тут – наслідок не зміцнення, а зруйнування віри в розум, який залишається системоутворюючою силою, залишаючись в кращому випадку зняряддям критики кожної системи. Якщо «класична філософія завдяки розуму прагнула виявити субстанційну єдність світу, то тепер подібна спроба оцінюється як загроза людській свободі, як прояв влади над людиною обезособлених сил і структур. Свобода і розум постають у взаємовиключному відношенні. Свобода, якщо і можлива, то за межами раціонального мислення, яке дозволяє досягнути взаєморозуміння і згоди» [8, с. 35].

В такому випадку постає питання про місце філософії сьогодні. Адже якщо свобода може бути досягнута завдяки розуму, який повністю належить до монополії науки, то філософія в її класичному розумінні, схоже, дійсно неможлива, отже, і не потрібна. В кращому випадку за нею зберігається значення своєрідної експериментальної площадки для проведення різних семантичних дослідів, які руйнують будь-яку стабільність, порушуючи стійкість і єдність мисленнєвих форм, які розширюють зону незгоди і конфронтації. В своєму постмодерністському трактуванні філософія втрачає значення не лише етичної теорії, яка формулює принципи загальнолюдської моралі, але й епістемології, що містить у собі спільні основи наукового пізнання. Якщо раніше її поважали в якості вищої інстанції у вирішенні проблеми культури, яка показує в ній місце науки, моралі й мистецтву, то тепер кожна з цих областей мислить себе самодостатньою, не маючи потреби в ніякій філософії, що стоїть над нею. Але тим самим руйнується й те, що надавало їм цілісність і єдність. Тепер немає спільної для всіх моралі, як немає істини, взагалі ніякого універсального, абсолютного, загальнозначимого смислу; кожний смисл обмежений рамками конкретної ситуації, за межами якої втрачає свою істину і значення. Кожний може поступати як захоче, і видавати за істину те, що йому вигідно і корисно [8, с. 36]. Це і є основною проблемою, яку намагаються вирішити учасники постійних дискусій стосовно місця і призначення філософії в контексті постмодернізму.

Доцільно зазначити, що питання, з якого часу веде свій відлік сучасна філософія (епохи постмодерну), чи існує певний критерій, згідно з яким можна відносити тих чи тих філософів до постмодерністів, та інші дотичні до них питання є дискусійними [2]. Враховуючи складність і неоднозначність вказаного питання, варто вести мову скоріше про «певний модерний та постмодерний соціокультурні простори, в яких тематизують бачення науки та наукового мислення» [3, с. 4].

Стосовно останнього, то воно виникло в Європі у просторі науки Нового часу. Цю тезу поділяють усі дослідники феномену науки. Проте причини її виникнення вказують різні. Для екстерналістів – це «зовнішні», соціально-культурні феномени. Так, у Дж. Нідема – це злиття діяльності ремісників та вчених-схоластів в період зародження новоевропейського суспільства; у Р. Мертон та П. Реттансі – це вплив пуританізму і герметизму на формування раціональності та емпіризму як головних засад науковості й наукового мислення [3, с. 4].

На противагу цій позиції О. Койре пов'язує виникнення науки з радикальною зміною способу мислення у Новий час, що знайшло своє відображення зокрема у відмові від античного розуміння «космосу» та «геометризації простору». Виходячи з цих методологічних засад, він піддає різкій критиці спроби екстерналістів показати розвиток наукової думки як безпосередній результат змін у матеріальному виробництві. З його точки зору, розвиток науки не є неперервним, лінійним. Між науковим мисленням Нового часу та науковим мисленням середньовіччя «немає органічного зв'язку» [3, с. 5].

Дискусії «екстерналістів» та «інтерналістів» про причини виникнення науки та чинники її розвитку є сучасними спробами досягнути науку в новоевропейський період. І якщо стосовно шляхів її виникнення серед сучасних філософів та істориків науки тривають дискусії, то відносно її місця та ролі в модерній культурі спостерігаємо однаковість. Зокрема, однією з визначальних рис модерного періоду є *сцієнтизм, тобто віра у безмежні можливості людського розуму і в першу чергу науки*. Її авторитетом освячують політичні доктрини. Від її імені проголошують моральні заповіді. Вона є вищою апеляційною інстанцією для всіх інших видів людської діяльності. Що ж до труднощів, що виникали як у самому процесі пізнання, так і в процесі імплементації його результатів, то їх

пояснювали недостатньою розвиненістю науки. Зазначимо, що контроверза «сцієнтизм-антисцієнтизм» – не лише протилежні мисленнєві підходи стосовно науки, а й певна соціально-культурна дилема. Тобто вона орієнтує на дослідження науки і наукового мислення в культурно-історичному контексті. Цей контекст і дає змогу з'ясувати витoki соціального оптимізму вчених епохи Модерну, і занепокоєність учених сьогодення [5, с. 65].

Апеляцію до філософії як певного метадискурсу, згідно з Ж.-Ф. Ліотаром, і можна оцінити як прикметну особливість науки модерного періоду. На фундаменталізм як на характерну науку цієї епохи вказує і Р. Рорті. Ініціатива фундаменталізму, за Р. Рорті, становить осереддя традиційної епістемології [9, с. 132]. З точки зору цієї ініціативи, будь-яка наука може стати законною, якщо всі її істинні твердження можна перевірити. У кінцевому підсумку саме філософія, точніше – епістемологія, прояснювала те, що обґрунтовувало наукові твердження, і той рівень легітимності, на який вони могли б розраховувати. Без такої легітимації наука ґрунтувалася б на піску, тобто не мала основи. На практиці ж епістемологи використовували в якості зразків сучасні їм науки, котрі ідентифікували як успішні, починаючи зі «сліпого» захоплення Р. Декарта математикою, Б. Спінози – геометрією і закінчуючи сучасною модою на фізику.

У цьому контексті сучасні спроби подолання епістемології означають відмову від філософії фундаменталізму. Одним із лідерів такого повороту є В. Куайн з його концепцією «натуралізованої епістемології», який закликає позбавити епістемологію її апріорного та упривілейованого статусу і витлумачує як рівну серед рівних, як одну з багатьох наук. Проте, зазначає Ч. Тейлор, існує і більш загальна епістемологічна традиція, у межах якої філософія фундаменталізму постає у «гротескній формі». Ця традиція пропонує таку інтерпретацію епістемології, яка сфокусована не стільки на фундаменталізмі, скільки на такому розумінні природи знання, яке його уможливило. У вигляді короткого резюме цю традицію можна викласти так: «знання належить розглядати як істинну репрезентацію незалежної реальності у свідомості» [5, с. 408].

В рамках модерної філософії виникли й розвивалися дві головні філософські епістемологічні концепції мислення – раціоналізм та емпіризм. Перша традиція вбачала основи знання в істинах розуму, апріорних істинах інтелектуальної інтуїції. Друга виходила з того, що у фундаменті знання перебувають істини досвіду, які є результатом чуттєвого сприйняття людиною світу. Відповідно до цього перша традиція тяжіла до побудови дедуктивної системи знання, ґрунтованої на апріорних аксіомах інтелектуальної інтуїції; друга розглядала процес пізнання як отримання індуктивних узагальнень з окремих емпіричних істин, які містять вірогідне знання. Хоча ці дві протилежні концепції є лише різними сторонами по суті однієї й тієї самої моделі пізнання. Той загальний зміст цієї моделі, який є інваріантним як для раціоналізму, так і для емпіризму, можна назвати концепцією «обґрунтування».

Нагадаємо, що вчені епохи Нового часу не лише сприймали його духовну атмосферу, а й самі, як правило, були філософами та ідейними натхненнями цієї епохи. Тому проблема «обґрунтування» для них не була якоюсь окремою, особливою проблемою. Своєрідною альтернативою концепції «обґрунтування» є філософська доктрина І. Канта. На противагу модерній філософії як раціоналістського, так і сенсуалістського спрямування, німецький філософ наголошував на діяльнісному характері пізнання, на механізмах народження знання внаслідок накладання певної мисленнєвої категоріальної сітки, матриці апріорних форм розсудку на реалії емпіричного світу. Не викликає заперечення, що «коперніканський переворот» І. Канта у філософії практично звівся до експлікації реальної практики ґносеолога і загальної культури мислення модерного періоду: порядок речей у природі відповідає порядку речей у мисленні і багато в чому визначений ним. Цей поворот гіпертрофує принцип тотожності структур буття та людської свідомості, абсолютизує пізнавальне ставлення людини до світу та рефлексивні форми його осягнення [3, с. 7].

Як відомо, на думку І. Канта філософія покликана відповісти на три взаємопов'язані питання: «Що я можу знати?», «Що я повинен робити?», «На що я можу сподіватися?», які дають відповідь на питання «Що є людина?». Завдяки такій постановці питання родоначальник німецької класичної філософії підійшов до розуміння необхідності подолання класичної «ґносеологічної робінзонади», яка заводила у глухий кут представників як емпіричного, так і раціоналістичного мислення. Подолати нездатність цієї контроверзи можна було завдяки трансценденції індивідуального суб'єкта пізнання. Стосовно останнього трансцендентальні форми мислення дійсно є апріорними, оскільки вони напрацьовані попередніми генераціями людей.

Якщо І. Кант використовував трансценденталізм для обґрунтування можливості наук про природу, то його послідовник Е. Гуссерль переймається пошуком сенсу науки та її місця у людській життєдіяльності. Криза сучасної європейської науки, на його думку, полягає насамперед у тому, що вона відчужена від людини, тому не здатна зарадити їй у розв'язанні нагальних життєвих проблем. В

силу чого не випадково він звертається до «життєвого світу» людини як основи наукового пізнання, де й можливо віднайти сенс і цінність науки у культурі. Щоправда, фундатор феноменології зводить «життєвий світ» знову ж таки до людської свідомості, а саме до того її шару, який не затьмарений науковими інтерпретаціями та рефлексіями. Дана тематика знайшла продовження у М. Гайдеггера, для якого буття людини у світі – одне з центральних понять його концепції. На думку філософа, людина, по-перше, завжди зацікавлена, заангажована, захоплена процесом репрезентації світу, по-друге, вона має справу з речами цього світу, по-третє, маємо справу зі спроможністю розуміти їх. Понад те, ми можемо провести межу між уявленням про об'єкт та самим цим об'єктом, але не між моєю поведінкою, яка реально зв'язує мене з цим реальним об'єктом та уявленням про нього. А якщо це так, то не може існувати суб'єкта пізнання, до якого апелювала модерна наука і філософія. Іншими словами, звернення до області гуманітарних наук, що передбачає розгляд буття людини у світі, підриває засади класичної епістемології та принципів її мислення [3, с. 8-9].

Другий напрям – це продовження дослідження людської свідомості у феноменології та логіці Г. Гегеля, який, нехай і в «обернених формах», показав фундаментальну картину «одіссеї» людського духу. Розвиток пізнання, відповідно до позиції філософа, має кумулятивний характер, де нижчі його форми «знімаються» вищими, створюючи «нудотну позірність розмаїття»[1].

В подальшому «кумулятивний» образ науки та відповідний йому тип мислення був розвинений у неопозитивістських моделях пізнання. Характерними рисами цих моделей є визнання надісторичних істин, нагромадження яких становить суть процесу розвитку наукового знання; розуміння динаміки наукового знання тісно пов'язане з проблемою демаркації (все те, що не є наука, має бути відкинута); повна елімінація хиб з історії науки; образ незмінної статичної науки загалом.

В сучасній західній філософії науки «лінійні», кумулятивні моделі розвитку мислення і пізнання зазнають остракізму. Відомий представник постпозитивізму П. Фейєрабенд критикує концепції, згідно з якими в процесі зростання знання зберігаються всі досягнуті результати й додаються деякі нові. Він наполягає на тому, що теза про кумулятивність хибна, оскільки не враховує існування альтернативних теорій. Останні, на його думку, є несумісними. Тому їх неможливо дедукувати одна з одної. Хибною, на думку П. Фейєрабенда, є й інша підвалина кумулятивізму, а саме положення про інваріантність термінів різних теорій. Він твердить, що значення термінів залежить від контексту теорії, в якій вони функціують. Оскільки ці теорії несумісні, то й значення термінів незіставні одне з одним, що унеможлиблює існування «нейтральної мови науки». Наприклад, «маса» в «теоріях Ньютона та Ейнштейна – це два різних поняття. Отже, кожна успішна теорія має напрацювати власну мову» [3, с. 10].

Як відомо, філософія і філософське мислення епохи Модерну була зорієнтована переважно на природничі науки та історію, розвиток якої зображали як лінійний процес, в якому людина є лише засобом його реалізації. Розуміння історії, людини, суспільних відносин, ґрунтоване на засадах раціоналізму і технікоцентризму, з одного боку, призводило до утопічних ілюзій або соціального розпаду, а з іншого – все багатство людської суб'єктивності зводилося до тотального панування розуму над іншими людськими якостями, а саму людину витлумачували лише як додаток до навколишнього світу та засіб суспільного прогресу [5, с. 35].

Водночас таке розуміння людини у рамках модерної науки є дещо поверховим і спрощеним, адже саме цьому періоду ми завдячуємо тим ідеям, які залишаються досить привабливими й нині. Це насамперед Ідеї автономії людини, її індивідуальної свободи, громадянських прав тощо [7]. Ці два суперечливі моменти у розумінні образу людини в модерний період зумовлюють амбівалентне ставлення до місця людини у філософській картині дійсності. Дилема полягає в наступному: або індивідуальна абсолютна воля, яка веде, скоріше всього, до анархізму, або абсолютне панування суспільного закону, що призводить до тоталітаризму.

Модерн у своєму тлумаченні свободи був націлений на безмежне кількісне розширення сфер економічної, наукової та політичної діяльності людини. Саме межі, поставлені природою та соціокультурною реальністю сьогодення, були причиною кризи світоглядних уявлень доби Модерну. Окрім того, технократизм та функціоналізм епохи Модерну з притаманними для них прагненнями до абсолютизації та уніфікації суперечили ідеальним уявленням щодо абсолютної людської волі, ідеям автономності та самодостатності людського «Я». Це, власне, можна розцінювати як внутрішні суперечності культури Модерну.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гегель Г. В. Ф. Наука логики / Г. В. Ф. Гегель // Энциклопедия философских наук. В 3-х т. – Т. 1. – М.: Мысль, 1975. – 452 с.

2. Діалектика без аналогії / М. О. Булатов, В. П. Загороднюк та ін. – К.: Наукова думка, 1998. – 150 с.
3. Загороднюк В. П. Бачення знання та людини у філософії Модерну та Постмодерну / В. П. Загороднюк // Філософська думка. – 2006. – № 4. – С. 3-21.
4. Кьєркегор С. Страх и трепет: пер. с дат. / С. Кьєркегор. – М.: Республика, 1993. – 383 с.
5. Після філософії: кінець чи трансформація? – К.: Наукова думка, 2000. – 365 с.
6. Фейєрабенд П. Избранные труды по методологии науки / П. Фейєрабенд. – М.: Наука, 1986. – 542 с.
7. Філософія. Світ людини: Кол. Монографія. – К.: Наукова думка, 1999. – 220 с.
8. Философия в современной культуре: новые перспективы (Материалы «Круглого стола») // Вопросы философии. – 2004. – № 4. – С. 3-57.
9. Rorty R. Philosophy and the Mirror of Nature / R. Rorty. – Princeton, 1979. – 232 p.

**Семченко Ольга Ростиславовна**, кандидат политических наук

УДК: 323.39 : 316.652.2 (477)

### ВНЕШНИЕ И ВНУТРЕННИЕ ФАКТОРЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ УКРАИНЫ

*В статье проанализированы внешние и внутренние факторы политической нестабильности в Украине. Агрессия России против Украины рассматривается в зеркале российского общественного мнения. Показана внутривнутриполитическая ситуация в Украине, предшествующая Евромайдану. Сделан вывод о взаимосвязи внешних и внутренних факторов политической нестабильности в Украине.*

**Ключевые слова:** политическая нестабильность, внешние и внутренние факторы нестабильности, внешняя агрессия, проведение реформ

### ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ ФАКТОРИ ПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

*У статті проаналізовані зовнішні й внутрішні фактори політичної нестабільності в Україні. Агресія Росії проти України розглядається в дзеркалі російської суспільної думки. Показана внутрішньополітична ситуація в Україні, що передує Євромайдану. Зроблено висновок про взаємозв'язок зовнішніх і внутрішніх факторів політичної нестабільності в Україні.*

**Ключові слова:** політична нестабільність, зовнішні й внутрішні фактори нестабільності, зовнішня агресія, проведення реформ

### EXTREMAL AND INTERNAL FACTORS OF POLITICAL INSTABILITY UKRAINE

The article analyzes the internal and external factors of political instability in Ukraine. Russia's aggression against Ukraine is considered a mirror of Russian public opinion. Shows the internal political situation in Ukraine, preceding Evromaydanu. The conclusion about the relationship of external and internal factors of political instability in Ukraine.

**Keywords:** political instability, internal and external factors of instability, external aggression, reforms

Проблема политической стабильности актуальна для Украины, как никогда за 24 года независимости государства. Ведь только в условиях политической стабильности возможно проводить даже те реформы, которые не всегда соответствуют требованиям и интересам основной части общества.

Цель статьи: проанализировать внешние и внутренние факторы политической нестабильности в Украине. Задачи статьи: проанализировать агрессию России против Украины в зеркале российского общественного мнения, рассмотреть внутривнутриполитическую ситуацию в Украине, предшествующую Евромайдану.

В 2014 г. главной и опасной угрозой политической стабильности Украины стала российская агрессия под руководством В. Путина, в результате которой был захвачен украинский Крым и оккупирована значительная часть Донбасса. Планы по дестабилизации Украины и не скрываются руководством России. Такова была реакция России на свержение Президента Украины В. Януковича, отказавшегося от Евроинтеграции и согласившегося на сближение с Россией.

Следует отметить, что мнения российских политологов и тех, кто себя ими считает о российской агрессии в отношении Украины, существенно отличается. Ряд так называемых «ученых» (С. Наумов,